

4 VÄRDEBESKRIVNINGAR

SÄTRA BRUNN

VÅRDPLAN FÖR PARKER OCH UTEMILJÖER

4 Värdebeskrivningar

4.1 Helhetsmiljön

Sätra Brunns parker representerar tillsammans med byggnationen ett synnerligen stort historiskt värde. Sätra brunn är unik ibland de svenska brunnsorterna då det är den enda brunnen som kan sägas ha haft en så gott som obruten brunnsverksamhet alltsedan den grundades av Samuel Skragge år 1701 och fram till idag. Det är helhetsmiljön och de verksamhetshistoriska värdena som är de centrala, tillsammans med det historiska upplevelsevärdet. Dessa värden utgår ifrån brunnens historiska kontinuitet och dess autentiska karaktär.

Utemiljöerna och parkerna i Sätra brunn speglar modets växlingar genom 300 år. Det centrala området, Flemingparken tillsammans med Pehrsparken och Engelska parken har alla sinsemellan olika karaktärer och är representativa för sina respektive tillkomsttider. De speglar både sina tillkomsttidens gällande stilideal samt brunnsverksamhetens förändringar och inriktningar genom tiderna. Detta bidrar starkt till upplevelsen av en genom århundradena levande brunnsmiljö, där varje period av uppgång präglas av nya tillägg. Samma stora värde som det ligger i att brunnen har byggnader som på ett för alla upplevbart sätt representerar anläggningens olika historiska epoker ligger naturligtvis även i att brunnen hyser parkanläggningar som tydligt speglar brunnens användning och förändring genom historien.

Dessa värden är idag dock allvarligt hotade. Underhållet har under det senaste decenniet varit kraftigt eftersatt och den otämjda naturen är på stark frammarsch.

Den gamla Kopparvägen intar en särställning på brunnsområdet. Vägen är betydligt äldre än brunnen, vilket beskrivs i kapitel 6. Det var utmed denna väg som Samuel Skragge färdades för att ”upptäcka” de sura källorna på gränsen mellan Kila och Fläckebo socknar. Vägen och brunnens relation till densamma representerar ett synnerligen stort kulturhistoriskt värde.

4.2 Delområdena

4.2.1 Det centrala området

Brunnsplatsen, Brunnsgården och den centrala delen utmed den gamla landsvägen, den så kallade Kopparvägen mellan Faluns gruvor och utskeppningshamnen i Västerås, bildar tillsammans brunnsanläggningens självklara centrum. De är de äldsta av Samuel Skragge präglade delarna av brunnen. Här finns en stadsmässighet med slutna, av byggnader bildade, uterum. Det är koncentrationen av byggnader och de karaktärsfulla rumsbildningarna som ger tydlighet åt dess centrala roll. Här finns Trefaldighetskällan, brunnen viktigaste källa. Dessa ”uterum” är därför, både enskilt och tillsammans, av allra högsta värde. Deras skick idag är med några undantag relativt gott.

4.2.2 Brunnsplatsen A

Brunnsplatsen, runt Trefaldighetskällan, Sätra brunns huvudkälla, med dess tempelliknande brunns hus, inramas av den före detta kyrkan (nuvarande kontoret), Conversationssalongen, Landshövdingen och Glas badhus. Platsens har stort kulturhistoriskt värde.

Platsens norra del vid den gamla landsvägen är i relativt gott skick, medan dess södra del mellan Brunnshuset, Glas badhus och entréerna till de två viktigaste alléerna, Brudallén och Flemingallén är ett viktigt rum som tappat mycket av sin utformningsmässiga värdighet och funktion. Den åttkantiga dammen som en gång var ett viktigt inslag i miljön är idag torrlagd. Dammen som fick sitt vatten från Trefaldighetskällan, hade från början en dubbel funktion. Dels pryddes den platsen, och dels fungerade den som reservoar för föruppvärmning av det kalla källvattnet, innan det leddes vidare till badhusen.

Från Brunnsplatsen utgick tidigare också Fruntimmersallén, vars träd inramade Brunnsplatsens sydöstra sida. Av denna återstår bara fragment.

Senare tids planteringar är, liksom den på 1960-talet uppförda Källstugan, föga genomtänkta. De saknar kopplingar till platsens historia eller miljön i övrigt och stör snarare än tillför miljön kvaliteter.

Denna del av Brunnsplatsen är idag, sitt centrala läge till trots, gestaltningensmässigt innehållslös och fungerar huvudsakligen som

angöringsplats för bussresenärer.

4.2.3 Brunnsgården B

Här är de nu 150-åriga hästkastanjerna av största värde. De planterades under Olof Glas tid i början på 1850-talet. Deras lov besjungs redan i Tersmedens krönika från 1916 där man kan läsa att de "prydliga och skuggrika kastanjerna...beredt så mycket glädje och trefnad både åt brunnsgäster och de många Sättrabesökande från när och fjärran, som under dem intagit sina måltider."

Brunnsgårdens karaktär är ett viktigt värde att hävda i framtiden, men är i dagsläget allvarligt hotad på grund av trädens tillstånd. Träden är gamla och illa medfarna av sprickor och röta. Under arbetet med denna vårdplan knäcktes en av hästkastanjerna av vind och lämnade en stor lucka i den annars väl sammanhållna bården av träd.

4.2.4 Flemingparken C

Flemingparken, som anlades 1705, är den park som starkast hänger ihop med den historiska kärnverksamheten på brunnen, nämligen brunnsdrickandet. Den ursprungliga parken utgjordes egentligen av alléer genom ett beteslandskap. Dessa alléer omgav promenadvägar som band samman området källor. Där fanns en "plats för de som behaga dansa", gungor, gungbänkar samt inte minst avträden (se även kapitel 10.2), allt detta viktiga delar för den behandling man genomgick på brunnen. Patienterna var ordinerade att under drickandet hålla sig i en jämn rörelse genom bland annat "spatzerande", gungande eller långsam dans. Det är, med andra ord, en park som kan sägas vara "brunnsunik" och därigenom representerar den det största enskilda historiska värdet av Sättra brunns parker.

Parken är idag kraftigt störd av 1930-talets nya landsvägsdragning som mycket olyckligt skurit av parkens sydligaste del. Denna del ägs inte längre av brunnen. Detta har medfört att den för helhetsupplevelsen så viktiga sjustjärnan inte längre underhålls och inte uppfattas. Dessutom är den svårtillgänglig. Alléerna har därmed till stor del blivit återvändsgränder, vilket fått till följd att den traditionella användningen av dem fallit i glömska. Detta har i sin tur lett till att parkens yttre delar inte längre underhålls utan successivt växer igen och uppfattas som

skog. Idag uppfattas stora delar av den så historiskt viktiga Flemingparken inte som en självklar del av brunnsområdet.

4.2.5 Kryddgården D ("Franskaparken")

4.4.6 Pehrsparken E

Pehrsparken, som anlades 1799-1800, visar å sin sida tydligt på en karaktärsförskjutning i den då hundra år gamla brunns verksamhet. Parken är inte på samma sätt förankrad i den medicinska tanken. Syftet var istället att ge brunnen en mer ståndsmässig plats för välklädda flanerande gäster. Här umgicks man, och följaktligen var parken utrustad med bekväma sittplatser, dekorativa planteringar och anläggningar för lek. Här låg ursprungligen den kugelbana vars lilla kugelhus idag är placerad strax sydost om Brunnshuset.

4.2.7 Engelska parken F

Engelska parken är inte från början påtagligt knuten till en äldre bebyggelsestruktur vilket i dagens läge förändrats tämligen påtagligt. Parkens syfte är att på ett prydligt sätt ordna marken mellan de, inom den växande brunnen, mer i tidens smak friliggande "villorna". Det är inte en park man uppsöker på samma sätt som Fleming- och Pehrsparken. Dess främsta värde ligger i det sätt på vilket den påverkar helhetsupplevelsen av brunnsmiljön.

4.2.8 Olofsparken G

Olofsparken, som anlades 1855-1856, är i princip förlorad och består av en grovstammig blandskog med rikt slyuppslag på en fuktig till blöt mark. Parken har i dag inget specifikt värde. När den nya bilvägen byggdes i Olofsalléns läge klövs Olofsparken i två delar. Området vid Olofskällan och Olofsstenen, som ligger i direkt anslutning till den nya tillfartsvägen röjs fortfarande hjälpligt och är naturligtvis i sig värdefulla för brunnen.